

Šattolaš Sápmi

Bærekraftig næringsutvikling

Revidering av sametingsmeldingen

Vedtatt 13.10.22 - Sak 42/22

SAEMIEDIGKIE
SAMETINGET

Postboks 3
9735 Kárášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Sámediggi 2022

Forsidefoto: Árvu

Innhold

1	Innledning	6
2	Status for meldingen Šattolaš Sápmi 2019	7
3	Et utviklende næringsliv i samiske områder	8
3.1	<i>Attraktive lokalsamfunn</i>	9
3.2	<i>Samisk entreprenørskap</i>	9
3.3	<i>Sametingets tilskudd til næringsutvikling - STN</i>	10
3.4	<i>Samarbeid med kommunene</i>	11
3.5	<i>Rovvilt</i>	12
3.6	<i>Globale forhold</i>	12
3.7	<i>Overordnede mål og strategier</i>	13
4	Innsatsområder	14
4.1	<i>Sjømat</i>	14
4.2	<i>Jordbruk</i>	15
4.3	<i>Reindrift</i>	15
4.4	<i>Duodji</i>	16
4.5	<i>Samisk reiseliv, kreative næringer og lokalmat</i>	17
4.6	<i>Variert næringsliv</i>	19
5	Økonomiske og administrative konsekvenser	21

1 Innledning

Sametingets plenum vedtok *Šattolaš Sápmi Sametingsmelding om næringsutvikling* den 04.12.19. Hovedfokuset i meldingen var næringsutvikling i samiske områder og virkeområde for Sametingets midler til næringsutvikling. Bakgrunnen for at det ble satt fokus på virkeområdet var at 7 kommuner hadde søkt om opptak i virkeområdet siden den forrige meldingen i 2011.

I Beaveálgu-erklæringen står det at meldingen skal revideres tidlig i sametingsperioden på grunn av Covid-19-pandemien og ettervirkningene for næringslivet og bedriftene. Det heter videre at vi skal sikre de eksisterende bedriftene etter pandemien og prioritere kompetanseheving for nyetablerte og etableringsstøtte til bedrifter.

Sametinget har utarbeidet flere meldinger som har gitt viktig bakgrunnsinformasjon til arbeidet med næringsmeldingen. Sametinget vedtok Sametingsmelding om reindrift (2016), Sametingsmelding om duodji (2018) og Sametingsmelding om laks (2021). Disse meldingene tydeliggjør Sametingets politikk på de gjeldende fagområdene. Revidering av denne meldingen om næringsutvikling vil være førende for andre meldinger, redegjørelser og strategier som har vært vedtatt de siste årene. Foruten disse meldingene har Sametinget utformet et forslag til en ny reindriftslov i 2022.

Sametinget får årlig utarbeidet en analyse av næringsutviklingen i samisk område, som Telemarksforskning utarbeider. Analysen viser blant annet hvor attraktive samiske områder er for potensielle tilflyttere, arbeidsplassutvikling, bostedsattraktivitet og verdiskaping i næringslivet.

I 2022 vedtok Stortinget en melding om *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Næringsgrunnlag for levende samiske lokalsamfunn* - Meld. St. 37 (2020-2021). Den skisserer sentrale utfordringer for samisk samfunnsutvikling og har en rekke viktige strategier og tiltak for næringsutvikling i samiske områder.

I revideringsarbeidet har Sametinget hatt møter med utvalgte aktører som Halti næringshage, Nord-Troms Regionråd, Nordreisa kommune, Sápmi næringshage der fire kommuner deltok, Snåsa, Gamvik og Hamarøy kommuner. Hamarøy kommune har i tillegg kommet med eget innspill. Organisasjonen Sámiid duodji og Duojárid Ealáhussearvi har også kommet med skriftlige innspill.

Denne reviderte næringsmeldingen skal lede til mål og strategier som skal styrke grunnlaget for langsiktig og bærekraftig utvikling for næringer og bosetting i samiske områder.

Næringsmeldingen beskriver strategier som tar opp disse problemstillingene. Sametinget skal framover legge premisser for en positiv utvikling av samisk kultur og språk ved å sikre bosetting og sysselsetting i samiske områder. Det er avgjørende at næringsutviklingen skjer på en bærekraftig måte, der hensynet til samisk kultur, natur og miljø er gjennomgående.

Sametinget viderefører hovedmålet for Sametingets næringspolitikk fra Næringsmeldingen i 2019. Målet er definert til:

“Samiske områder skal ha sterke næringer som utvikler og opprettholder livskraftige samiske samfunn”

Situasjonen i samiske områder med befolkningsnedgang, fraflytting og en aldrende befolkning tilsier at Sametinget må ha en tydeligere prioritering og spissing av Sametingets innsats og virkemiddelbruk innenfor næringspolitikken. Sametinget vil også ha en sterkere involvering og samarbeid med kommunene i STN-området. Endringer i strukturer og kommunesammensettinger, krever at Sametingets prioritering og spissing er forutsigbar og synlig. Sametinget ønsker å utvikle næringslivet med utgangspunkt i samisk språk, kultur og næring og bruke dette som et konkurransefortrinn i markedet. Det krever innsats på flere områder, som både retter seg mot enkelt næringer og mot tiltak som kan styrke de samiske områdene som attraktive oppvekst- og boområder for unge familier spesielt.

Begrepet *Šattolaš Sápmi Bærekraftig næringsutvikling* innebærer at Sametingets næringspolitikk skal bidra til at næringslivet i samiske områder vokser og utvikler seg. På den måten klarer en å skape varige arbeidsplasser som gir en større verdiskaping i samiske områder. En slik utvikling skal være bærekraftig. Det betyr at tiltak som settes i gang også av andre aktører skal kunne videreføres til neste generasjon uten at ressursgrunnlaget blir ødelagt eller gjort ubrukelig. Langsiktighet og bærekraft i næringsutviklingsarbeidet vil være førende for Sametingets næringspolitikk.

Meldingen har stort fokus på virkemiddelbruk, men det å legge til rette for næringspolitikk i samarbeid med offentlige myndigheter er vel så viktig. Rammebetingelser for næringsutvikling og samfunnsutvikling blir i stor grad fastsatt av sentrale myndigheter, og for Sametinget er det av vesentlig betydning at Sametinget viderefører en god dialog med disse. Viktige verktøy i den sammenheng er konsultasjoner, kontakt blant annet med Stortinget, regjering, departementer, direktorater, fylker, kommuner og aktører som setter i gang tiltak som har betydning for den samiske befolkningen.

2 Status for meldingen Šattolaš Sápmi 2019

Meldingen har en rekke prioriteringer og de fleste av prioriteringene i meldingen er enten satt i gang eller fulgt opp. I denne oversikten vil ikke alle aktivitetene bli nevnt, men større prosjekter som er satt i gang eller avslutta er tatt med.

- Prosjektet SápmiAgri ble avsluttet i 2020 og hadde som mål å skape positiv utvikling i jordbruket i Nesseby, Tana, Karasjok, Porsanger og Kautokeino kommuner. Prosjektet ble i stor grad gjennomført som planlagt. Flere overtok/kjøpte gårdsbruk, bygde om driftsbygninger eller bygde nye driftsbygninger.
- Reindriftslovutvalget, som har pågått i siden slutten av 2018, og avsluttet sitt arbeid i 2022. Utvalget har foreslått en ny reindriftslov, som vil bli sendt ut på høring.
- Sametinget har hatt flere konsultasjoner med sentrale rovviltmyndigheter blant annet om endringer i rovviltforvaltningen, forvaltningsplan i Nordland. Rovvilttapene er fortsatt for store både i reindriftsnæringen og jordbruket.
- Sametinget har vært med å sikre rekruttering til fiskeriyrket blant annet i Gamvik kommune. Sametinget har i flere år tildelt rekrutteringsmidler til et ungdomsfiskeprosjekt i kommunen. For øvrig har støtten til kjøp av fiskebåter hatt en positiv utvikling i fiskerinæringen i flere kommuner.
- Sametinget har gjennomført en prosess med å omorganisere duodjinæringen der Duojáriid ealáhussearvi, Sámiid duodji og Duodjeinstituhtta har deltatt. Prosessen skal føre til bedre samarbeid og en mer hensiktsmessig organisering som er tilpasset behovene i næringen. Saken ble behandlet i plenum høsten 2022.
- I meldingen fra 2019 er det lagt opp til at Sametinget skal inngå samarbeidsavtaler med utvalgte kommuner om samisk næringsutvikling. I møte med kommunene som eier Sápmi Næringshage så ble det uttrykt at det ikke er en hensiktsmessig forvaltning av midler å inngå slike avtaler i og med at en slik forvaltning vil medføre mer byråkrati. Sametinget har forståelse for dette standpunktet som disse kommunene har.
- Sametinget har engasjert seg sterkt i arbeidet med å sikre lokal og bærekraftig forvaltning av laks. En laksemelding ble utarbeidet i 2021. Sametinget har også deltatt i flere prosesser om sjølaksefisket og fiske etter laks i Tanavassdraget.
- Reiselivsprosjektet Johtit ble avsluttet i 2021. Nordnorsk Reiseliv hadde ansvaret for gjennomføringen og totalt 21 bedrifter fra hele Sápmi deltok i prosjektet. Sametinget var medfinansør og deltok i styringsgruppen. Johtit hadde som formål å bidra til utvikling for samisk reiseliv og prosjektet medførte en positiv økonomisk utvikling for de fleste bedriftene før korona-epidemien kom i 2020.
- Sametinget har prioritert satsningen på lokal mat. I bedriftsutviklingsprosjektet Faamoe utviklet deltakere sin virksomhet. Et av resultatene i prosjektet var at deltakerne ønsket å videreutvikle en kulinarisk rute for samisk mat i Finnmark. I prosjektet Máistu var hensikten å få flere restauranter i Tromsø til å ta i bruk produkter av rein. Dette skulle skje i samarbeid med reinkjøttprodusentene. Utdelingen er å få kunder til å spise nye produkter og å få tilbydere til å ta inn produkter av rein.
- Reiselivsprosjektet Vahca ble satt i gang i Tromsø kommune. Vahca består av 3 delprosjekter der et av dem er å utarbeide etiske retningslinjer for hvordan samisk kultur kan presenteres i reiselivssammenheng. Når retningslinjene er klare vil disse være viktige for reiselivsutviklingen i kommunen og kan brukes i andre områder også.
- Bedriftsutviklingsprosjektene Faamoe og Dahtu er gjennomført for duodjibedrifter og samiske designbedrifter. Flere av de deltagende bedriften har styrket sine nettverk og kompetanse innen bedriftsutvikling. Prosjektene er avsluttet.
- Šoop Šoop – Sámi Design Days ble gjennomført i 2020 i Tromsø og 2022 i Trondheim. Samiske designere fikk muligheten til å møte oppkjøpere og vanlige kunder. Satsningen på samisk design skal videreføres, men det er ikke avklart i hvilken form.
- Sápmi næringshage har styrket entreprenørskaps- og innovasjonskompetansen i de fem kommunene som er med i næringshageprogrammet. Blant annet har Sametinget bevilget prosjektstøtte til næringshagen.
- Sametinget har deltatt i utformingen av et nytt interregprogram for 2022 -2027 i samarbeid med regionale aktører, sametingene i Sverige og Finland og Kommunaldepartementet. Programmet har til hensikt å styrke rammevilkårene for næringsutvikling i samiske områder.
- Sametinget gjorde endringer i tilskuddsordninger for 2020 og 2021 da Covid 19 pandemien gjorde sitt inntog. Tilskuddsbeløpene ble løftet for samisk reiseliv, kreative næringer og duodji. Sametinget innførte også en mer fleksibel forvaltning med tanke på omdisponeringer av tilskudd og utsettelse av tidsfrister. Hensikten med disse coronatiltakene var å redusere skadene for næringslivet.

3 Et utviklende næringsliv i samiske områder

Sametingets næringspolitikk bør i størst mulig grad basere seg på at virksomheter som etablerer seg klarer seg uten offentlig driftsstøtte. I mange tilfeller vil det være nødvendig å kombinere flere virksomheter for å få tilstrekkelig økonomiske utkomme. Samiske områder er rike på naturressurser og en vesentlig del av næringslivet i samiske områder er naturbaserte næringer. Det er mulig å øke videreføring av råvarene fra primærnæringene. Det er også potensiale for mer videreføring i andre næringer så som innen reiseliv og småindustri. Utfordringen er å sikre at all næringsvirksomhet i samiske områder fører til lokale ringvirkninger - det som høstes og produseres i samiske områder skal videreføres der før produktene sendes ut av samiske områder.

Sametingets rolle som utviklingsaktør bør være å støtte næringslivet og legge til rette for næringsutvikling, men det er bransjens ansvar å utvikle næringslivet. Det dreier seg også om hvordan samisk kultur skal presenteres ved kommersialisering og at det skjer på en etisk forsvarlig måte. Etablering av nye næringsvirksomheter er en lang og krevende prosess. I mange tilfeller vil det å opprettholde eksisterende virksomheter være like viktig som å etablere nye. For Sametinget er det også viktig å se til at Sametingets engsjement ikke fører til konkurransevridding i det lokale næringsliv.

Næringslivet i samiske områder er preget av mangel på egenkapital til å investere i - og utvikle sin virksomhet. Det finnes lite risikovillig kapital når det er snakk om å investere i nye bedrifter eller arbeidsplasser. Sametinget vurderer å etablere et eget investeringsfond, for å kunne styrke egenkapitalen i bedrifter i det samiske området.

Det er behov for mer risikokapital i samiske områder. Det finnes flere ulike investeringsfond og såkornfond, men ingen fond som retter seg spesifikt inn mot fornybar og bærekraftig næringsutvikling i urfolksområder. Noe av hovedutfordringen med flere av de store fondene er at deres mandat i liten grad passer til det samiske næringslivet. Et fond vil gi størst effekt i vekstfasen dvs etter etableringsfasen og når virksomheten ser at det er markedsgrunnlag for virksomheten og det er mulig å øke produksjonen. Skal et investeringsfond gi noen reell effekt, bør det ha en kapitalbase som gjør at man kan gjøre investeringer som er store nok til å utgjøre en reell forskjell i denne typen bedrifter. Sametinget må vurdere om det er grunnlag og behov for et samisk investeringsfond med urfolksprofil.

Kvinneandelen i det private næringsliv kan økes og spesielt innen primærnæringene. Det har betydning for verdiskapningen, de tilfører ideer og trekker inn verdier i næringslivet som kan bidra til næringsutvikling, nyskaping og styrker økonomien. I samiske områder er det en langt høyere andel kvinner (30,6 % Samisk statistikk 2022) som tar høyere utdanning enn menn (16,1 %). Kommuner som legger til rette for flere kompetansearbeidsplasser vil gjøre kommunen mer attraktiv for høyt utdannede kvinner.

Politisk arbeid er avgjørende for at Sametinget skal kunne legge til rette for næringsutvikling i samiske områder. Samarbeid med departementer og andre sentrale aktører vil være avgjørende for et aktivt næringsliv i samiske områder. En forutsetning for det er at Sametinget involverer seg tidlig og følger opp i slike prosesser med myndighetene, og samtidig påser at myndighetenes forpliktelser overfor samiske næringer ivaretas.

Sametingets politiske arbeid må skje innenfor alle næringene og alle samfunnssektorer. I Stortingsmeldingen om *Næringsgrunnlag for levende samiske lokalsamfunn - Meld. St. 37 (2020-2021)* går det fram at *Regjeringen vil bevare Sametinget og konsultasjonsordningen mellom Sametinget og regjeringen. Videre vil regjeringen utvikle samisk reiseliv, herunder reiseliv, knyttet til samisk kultur og de tradisjonelle samiske næringene.* For Sametinget er det viktig at regjeringen forplikter seg til å utvikle samiske næringer. Det skaper en trygghet for næringslivet og det skaper et godt fundament for Sametinget til å videreutvikle konsultasjonsordningen om samiske tiltak. Det gjelder blant annet å sikre arealer til samiske næringer, gode økonomiske rammebetingelser for å drive med næringsvirksomhet og sikre utviklingen av samisk kultur og samfunnsliv.

Nasjonale rammebetingelser er ofte avgjørende for rekruttering av unge til distriktene. Det er de unge som er grunnlaget for framtida i samiske områder. Tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms har hatt stor betydning for næringslivet i samiske områder og for rekruttering av unge. Det at ordningen har redusert personskatt, fritak for elavgift, ettergivelse av studielån, ekstra barnetrygd gjør det attraktivt spesielt for unge til å etablere seg innenfor sonen. Samiske områder utenfor denne sonen har også utfordringer med å beholde bosettingen og sysselsettingen, og av den grunn bør denne sonen utvides til andre samiske områder.

Boligpolitikken er viktig for sikre bosetting og bolyst. Tilgang på boliger og leiligheter er ofte en viktig faktor for om unge vil etablere seg i en kommune. Men selv om det er nok boliger i en kommune så er ikke det ensbetydende med at folk vil flytte dit. Mindre steder må være attraktive på flere måter for å tiltrekke seg flere innbyggere. I perioden 2010 til 2020 er det bygget 2,4 nye boliger pr. 1000 innbygger i samisk område mot 5,2 på landsbasis. For å få flere unge til å flytte til samiske områder er det nødvendig å stimulere til mer boligbygging. Mange kvier seg for å kjøpe bolig i distriktene av frykt for at de ikke får solgt boligene eller får en lav pris hvis de skulle finne på å selge senere.

Velutbygget infrastruktur er helt avgjørende for at folk kan bo i distriktene. Næringslivet er avhengig av å kunne levere sine råvarer til markedene på en hurtig måte. Næringslivet er like avhengig av å få kjøpt inn innsatsvarer til sin produksjon. Da må vi ha gode offentlige samferdselstilbud, gode veiforbindelser, fungerende kaier, havner, båtforbindelser, o.l.

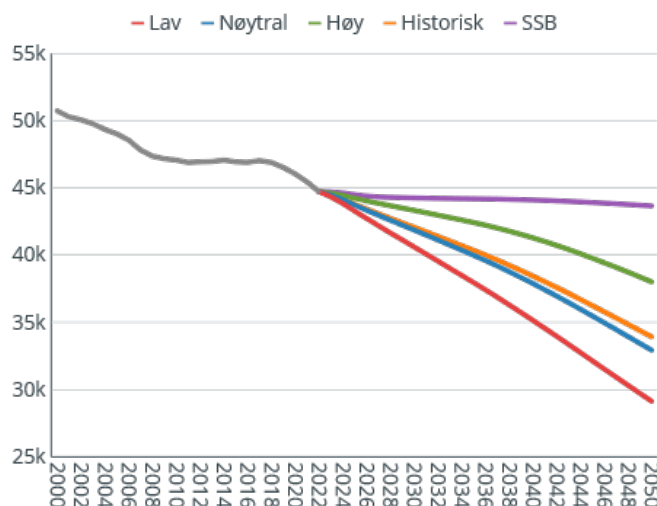
Mangel på internett/bredbånd er en krevende infrastrukturutfordring. Det å være avhengig av gode internettforbindelser gjør at flere bedrifter utenfor kommunesentrene har utfordringer med å kommunisere via internett. Digitale verktøy har skapt og kan skape ny aktivitet og nye tjenester i distriktene.

3.1 Attraktive lokalsamfunn

Demografiske endringer der unge flytter fra samiske områder og andelen eldre øker i distriktene, skaper utfordringer for samiske samfunn. En attraktiv plass å bo vil for mange kommuner være avgjørende for å få positiv næringsutvikling. For Sametinget er det derfor viktig å sikre levedyktige lokalsamfunn der samisk språk, kultur og næringer gis vekstmuligheter. Målet må være å snu dagens trend der flere samiske områder opplever fraflytting spesielt blant ungdom og kvinner.

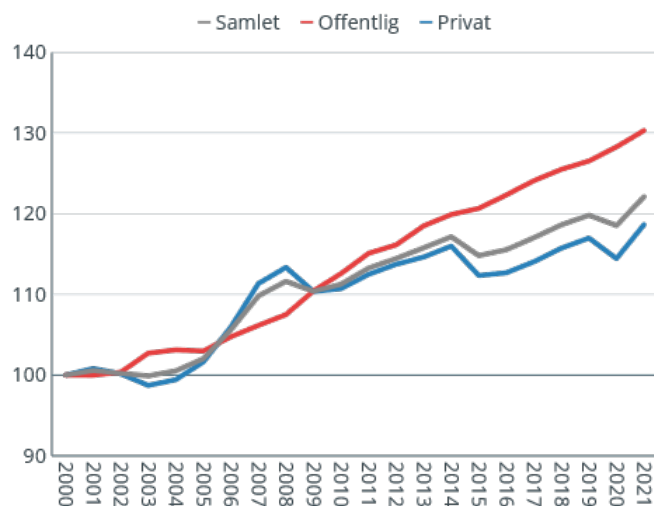
Telemarksforskningen utarbeider hvert år en analyse av utviklingen i 22 utvalgte samiske kommuner. Ifølge Telemarksforskningen er det to måter et sted kan påvirke sin vekst; enten gjennom å skape høyere vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet eller å skape en attraktivitet som bosted som gjør at flere flytter til stedet. Steder som lykkes med å være attraktiv både for næringslivet og som bosted vil da oppnå høyere vekst enn forventet.

Når det gjelder generelle flyttemønster i landet så skjer det en flytting fra mindre steder til større tettsteder. Større tettsteder tiltrekker seg flere innbyggere enn små. Gunstig arbeidsplassutvikling i en region kan gi arbeidsplassvekst i nabokommuner. Slike forhold kan kommunene i liten grad gjøre noe med. De samiske områdene er preget av små steder og vil derfor være utsatt for generelle trender hva angår flytting.

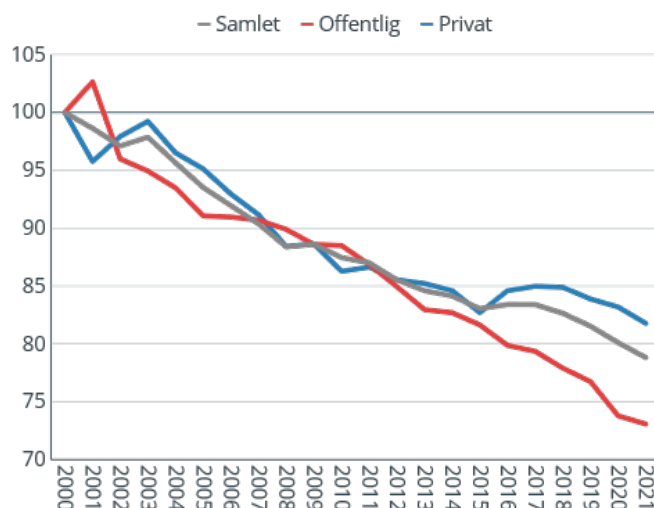
Figur 1 Antall innbyggere i Samisk område i ulike scenarier samt SSBs framskriving (Telemarksforskning 2022)

Figur 1 viser at i scenariet med nøytral attraktivitet vil folketallet i Samisk område synke fra 44 738 i 2022 til 32 926 innbyggere i 2050. I SSB sine framskrivninger av befolkningen i kommunene har Samisk område nesten ikke nedgang i folketallet. Ifølge scenarier fra Telemarksforskningen er dette altfor optimistisk. Siden Samisk område vil få et høyt fødselsunderskudd er det ikke realistisk at nettoflyttingen blir så positiv at den veier opp for dette fødselsunderskuddet. (Telemarksforskning 2022)

Figur 2 Antall arbeidsplasser i Norge, indekstert slik at nivået i 2000=100 (Telemarksforskning 2022)

Figur 2 viser at siden 2000 har antall arbeidsplasser i det offentlige økt med 30,3 prosent i hele landet, mens antall arbeidsplasser i næringslivet har økt med 18,7 prosent. (Telemarksforskning 2022).

Figur 3 Utvikling av antall arbeidsplasser i Samisk område indekstert slik at nivået i 2000=100, relativt til indeksen for Norge (Telemarksforskning 2022)

Arbeidsplassutviklingen i samisk område har vært 21,2 prosentpoeng svakere enn i resten av landet. Offentlig sektor har hatt 26,9 prosentpoeng svakere vekst i antall arbeidsplasser enn landsgjennomsnittet (Telemarksforskning 2022). Ved å sammenligne figur 2 og 3 kan en se forskjellen i antall arbeidsplasser i landet og i samiske områder. Det viser det at det skjer en kraftig sentralisering av offentlige arbeidsplasser samtidig som det skjer en nedbygging av offentlige arbeidsplasser i samiske områder. En positiv utvikling i antall arbeidsplasser, uansett om det er i det offentlige eller det private næringsliv, er viktig for at folk skal bli boende eller flytte til samiske områder.

3.2 Samisk entreprenørskap

Det finnes en del utredninger og analyser om samisk næringsliv, men det finnes lite om samisk entreprenørskap. I noen andre land har urfolksentreprenørskap fått større fokus, der urfolksverdier og alternative tilnæringsmåter for hvordan næringslivet kan utvikle seg i urfolksområder får større interesse. Same-

tinget har ikke direkte hatt fokus på samisk entreprenørskap i sin næringspolitikk, men en rekke tiltak som er gjennomført kan relateres til samisk entreprenørskap. Sametinget har hatt fokus på entreprenørskap blant annet gjennom kompetansehevende tiltak og prosjekter som er gjennomført.

Historisk har selvforsyning og det å produsere til eget bruk vært vanlig i samisk kultur. Samiske entreprenører har ikke de samme økonomiske målene som andre. Det å produsere så mye at man klarer seg er et mål i seg sjøl – birgejummi. Det har vært vanlig å tenke sånn, og er det fortsatt innen det samiske næringslivet. Et annet særtrekk er at den næringstilpasningen som har vært er preget av kombinasjon mellom flere virksomheter eller næringer. Denne tilpasningen er fleksibel med tanke på bruken av foretakets ressurser samtidig som den er fleksibel i forhold til inntjening i de ulike virksomhetene – om en næring slår feil så har man mulighet til å støtte seg til den andre næringen.

Næringslivet i samiske områder er preget av små foretak og ofte enmanns foretak der familien ofte har trådt til ved behov. Myndighetenes næringspolitikk har utelukkende vært basert på volumproduksjon. Det ser vi tydeligst innenfor reindrift, fiske og jordbruk. Det har imidlertid skjedd en dreining til mer videreforedling spesielt innen jordbruk der det å øke verdiskapingen også kan skje på lokale ressurser. Det å utnytte alle deler av rein har vært vanlig før – en ressursutnyttelse som baserte seg på bærekraftig bruk. Myndighetene har for flere år siden åpnet for å kunne videreforedle maten lokalt. Sametinget har over en lang rekke år blant annet finansiert flere anlegg for videreforedling av rein, lam, geit etc.

De tilnærmingsmåtene som er brukt i byer og større tettsteder i næringsutviklingsarbeidet lar seg ikke overføre til samiske områder uten videre. Næringsutvikling i samiske områder må finne andre tilnærmingsmåter for å skape ny vekst i næringslivet. Distriktene har avstandsulempen blant annet i forhold til frakt, priser, konkurranseforhold, markedsførhold, kundegrunnlag. Erfaringer fra andre urfolksområder kan være til stor nytte for å få bedre kunnskap om entreprenørskap i samiske områder.

OECD har utarbeidet en rapport som omhandler hvordan koble sammen urfolkssamfunn med regional utvikling (Linking Indigenous Communities with Regional Development, 2019). Studien ble utført i Australia, Canada, Mexico, New Zealand og USA. Den viser blant annet at urfolks sterke tilknytning til sine territorier og tradisjonelle kunnskap ofte er en utnyttet ressurs når det gjelder å skape regionale økonomiske muligheter. Rapporten gir anbefalinger på hvordan koble urfolkssamfunn med regional utvikling. Det dreier seg blant annet å fremme entreprenørskap og utvikling av småbedrifter blant urfolk i partnerskap med urfolkssamfunn, forbedre urfolks forvaltning av landområder for å legge til rette for økonomisk utvikling. OECD anbefaler også å bidra til økonomisk utvikling for å styrke urfolkssamfunn. Dette skal skje ved en stedsbasert tilnærming. For næringsutvikling i samiske områder gjelder det å ta lærdom av disse studiene og vurdere om det er mulig å tilpasse disse funnene til samiske områder.

3.3 Sametingets tilskudd til næringsutvikling - STN

Virkeområde omfatter 30 hele eller deler av kommuner. I tillegg kan søkere utenfor STN-området søke om tilskudd til tilleggsnæringer i reindrift, duodji, samisk reiseliv og kreative næringer. Siden 2012 har åtte kommuner søkt om å bli med i virkeområdet enten hele kommunen eller deler av den – den siste er Hamarøy kommune. I forbindelse med kommunereformen ble flere kommuner innenfor virkeområdet berørt av sammenslåinger. Det har vært få utfordringer med å bruke virkeområdet etter de gamle kommunegrensene.

Utvidelse av virkeområdet er utfordrende både med tanke på at de økonomiske midlene og ressursene ikke øker med utvidelsen. Sametinget har allerede i dag utfordringer med dagens virkeområde blant annet med å gi tilstrekkelig oppfølging til søkere, ha en proaktiv rolle i næringsutviklingsarbeidet og opprettholde kontakten med de 30 kommunene. En annen utfordring er at kommunene har fått reduserte budsjetter de senere årene noe som har ført til at næringsutviklingsarbeidet må konkurrere med blant annet lovpålagte oppgaver i kommunene.

For at Sametinget skal ha et overkommelig virkeområde å forholde seg til så vil det ikke være formålstjenlig å utvide område ytterligere. Videreføring av det eksisterende samarbeidet med regionale myndigheter vil i stor grad kunne dekke behovene for samisk næringsutvikling utenfor STN-området. Sametinget har allerede i dag samarbeidsavtaler med flere fylker og sørsamisk område. I dette bildet må man også ta med i betraktningen at det ikke bare er Sametingets ansvar å legge til rette for næringsutvikling i samiske områder, men også andre offentlige utviklingsaktørers ansvar. Foruten avtalene så har Sametinget et samarbeid med fylkeskommunene om interregprosjekter. Dette samarbeidet skjer også over landegrensene i hele det samiske området.

Når det gjelder prioriteringer av hvor Sametingets virkemidler til næringsutvikling skal kunne brukes så må situasjonen i kommunene vies spesiell oppmerksomhet. Søkere fra kommuner og samiske lokalsamfunn som er små, opplever fraflytting eller har generelt lav næringsaktivitet må prioriteres i næringsutviklingsarbeidet. Mange av disse lokalsamfunnene og kommunene er viktige arenaer for utvikling av samisk språk og kultur. Sametingets mål om næringsutvikling om å utvikle og å opprettholde livskraftige samiske samfunn må være retningsgivende i denne vurderingen. Analyser av utviklingen i samiske områder vil være et viktig verktøy for å følge med i denne utviklingen.

Sametinget legger vekt på utvikling av samiske næringer i sin satsning på næringsutvikling i tillegg til at øvrig næringsliv kan dra nytte av Sametingets virkemidler.

For at samiske samfunn skal ha varierte tilbud både av varer og tjenester så har Sametinget prioritert støtte til de fleste næringene. Vektlegging av samiske næringer må imidlertid videreføres i den framtidige næringspolitikken der hensynet til samisk kultur og en bærekraftig næringsutvikling er sentrale elementer.

Ved vurdering av retningen av Sametingets virkemiddelbruk er behovet for støtte avgjørende. Etableringer i distriktene er langt mer utfordrende enn etableringer på større tettsteder. Det har å

gjøre med blant annet med at markedstilgang, kundegrunnlag, samarbeid med andre næringsaktører, prisnivået på de fleste innsatsvarene og tilgang på innsatsvarer er langt mer utfordrende i distriktene enn i byene. For Sametinget er det viktig å opprettholde og videreutvikle distriktene i samiske områder. Disse områdene har råvarer og naturressurser som grunnlag for næringsvirksomhet og de er gode oppvekstområder for barn og unge. I flere av disse kommunene, med samiske lokalsamfunn og distrikter, står det samiske språket fortsatt sterkt og er viktige arenaer for bruk og utvikling av samisk språk.

Det samiske næringslivet i det sørsamiske området består av få bedrifter spredt utover et stort område. Det gjør miljøet sårbart og gjør det blant annet vanskeligere å få til felles løft og utviklingsprosjekter for sørsamiske bedrifter. Selv om ingen kommuner i det sørsamiske området er med i STN-området, er flere av Sametingets tilskuddsordninger søkbare for sørsamisk næringsliv. Erfaringer viser at synlighet, tilstedeværelse og dialog har en positiv effekt på antall tilskuddssøknader og muligheten Sametinget har til å bidra til utvikling av næringslivet, slik at arbeidet med å få enda bedre kontakt og dialog med sørsamisk næringsliv må prioriteres også videre.

3.3.1 Virkeområdet

Etter dialogen med kommunene, som er gjennomført skal de 30 kommunene og deler av kommuner som er med i dag videreføres. Støtten til kreative næringer og samisk reiseliv kan også gis til samer i sørsamisk område. Duodji og reindrift i hele landet kan støttes. Variert næringsliv og primærnæringer støttes innenfor de 30 kommunene og delene av kommuner.

For å kunne fortsatt løfte en satsning på kreative næringer og samisk reiseliv så vil det å bruke STN-området og sørsame-området som utgangspunktet for bevilgninger også for disse innsatsområdene. Bakgrunnen for denne avgrensningen er at markedet for kreative næringer og samisk reiseliv er lettere tilgjengelig i byer og større tettsteder enn i distriktene, og av den grunn er behovet for støtte mindre der. Det er i distriktene kreative næringer og samisk reiseliv har store utfordringer med kundegrunnlag, marked, lange avstander til kundene og innsatsen for å få inn kunder er kostnadskreven. I tillegg skjer det reduksjoner i tilbudet på offentlig transport som i stor grad går ut over besøksnæringene i distriktene. Arbeidet med næringsstøtte innenfor virkeområdet vil medføre større detaljering, men det gir også muligheten for å kunne vurdere ulike strategier for kommuner innenfor virkeområdet basert på om virkemidlene benyttes i stor grad eller i mindre grad.

Søkere fra kommuner som i større grad benytter Sametingets næringsvirkemidler, og hvilke virkemidler de benytter fra område til område gir oss kunnskaper om våre virkemidler treffer det samiske næringslivet bedre i noen områder enn andre områder. Der det virker til at virkemidlene har stor effekt er det grunn til å vurdere om Sametinget og disse kommunene kan legge til rette for større søknader og prosjekter som kan videreføre denne interessen og dermed styrke effekten.

For andre kommuner og deler av kommuner der det ikke fremmes så mange søknader må det iverksettes et arbeid for å identifisere om det kan gjøres justeringer eller tiltak for å skape mer kunnskap om Sametingets virkemidler. Dette gir også

muligheten til å vurdere å gjøre et arbeid for å avdekke om det i disse områdene er andre behov når det gjelder næringsutviklingen og hvilke tiltak Sametinget og andre virkemiddelaktører bør gjøre for å målrette tiltak bedre.

Behovet for virkemidler er uansett størst i områder hvor det er store utfordringer med blant annet markedsgrunnlag, lange avstander til kundene, fraflytting og generelt lav næringsaktivitet og ensidig arbeidsliv.

3.4 Samarbeid med kommunene

Kommunene er viktige samarbeidspartnere for Sametinget i næringsutviklingsarbeidet. Utfordringen er at virkeområdet er stort og de samiske kommunene er generelt små. For at Sametinget og kommunene skal kunne kommunisere på en god måte så må det være en møtearena hvor framtidig næringsutvikling er tema. Kommunene har organisert sitt arbeid med næringsutvikling på ulike måter. Noen har fortsatt næringskontor, noen utviklingsselskap og andre er tilknyttet næringshageprogrammer. Enkelte av kommunene drar nytte av at de ligger i nærheten av større regionsentra, som blant annet gir større muligheter for pendling og markedstilgang.

Sametinget vil styrke samarbeidet med kommunene innenfor virkeområdet. Utfordringen vil være å finne samarbeidsområder og -måter der Sametinget og kommunene kan gjennomføre felles tiltak effektivt for å fremme næringsutvikling og styrke områdets attraktivitet som bo- og arbeidsområde. Arenaer som regionråd og bruk av digitale møterom vil kunne være aktuelle for å få til dette samarbeidet i områder hvor avstandene er en utfordring.

Sametinget vil vektlegge strategier som styrker områdets attraktivitet spesielt for ungdom og kvinner. Kommunene har et ansvar med å legge til rette for offentlig servicetilbud og infrastruktur i kommunen. Det dreier seg om blant annet vel-fungerende barnehager og skoler, variert fritidstilbud for unge. Kommuner som prioriterer slike tiltak gjør det mer attraktivt for unge familier og kvinner til å bli boende eller få flere til å flytte og bosette seg i kommunen.

Det er stor variasjon i hvordan kommunene vektlegger utvikling av samisk kultur og samfunnsliv. Noen kommuner har samisk språk som et av sine offisielle språk og andre kommuner som ikke har noen vedtatt politikk for utvikling av samisk kultur og samfunnsliv i det hele tatt. I forbindelse med forvaltning av tospråklighetsmidlene har det vært forsøkt med samarbeidsavtaler med kommunene, men utfordringen med disse har vært at avtalene har vært omfattende og ressurskrevende å følge opp.

For Sametinget vil ivaretagelse av og oppfølging av de ulike kommunene være en prioritert oppgave framover innen næringsutvikling. Det gjelder å finne systemer og strukturer som gir god effekt og som er enkle å forvalte og følge opp både for Sametinget og kommunene. Hamarøy kommune har uttalt at for å løse de fundamentale utfordringene som meldingen adresserer, bør man igangsette et større strategisk planarbeid med et bredere perspektiv og medvirkning.

3.5 Rovvilt

Sametinget vil øke sin innsats for å få ned tap forårsaket av rovvilt. Det dreier seg også om å få rovviltmyndighetene til å lage bedre systemer for dokumentasjon av rovviltsskader både i jordbruket og reindriften. Bedre og mer forpliktende samarbeid med rovviltmyndighetene vil være en av de sentrale faktorene for å lykkes med å utforme en ny rovviltspolitik, som i større grad tar hensyn til beitenæringene enn det som skjer i dag. Rovdyrforvaltningen skal være utformet slik at rovdyrbestandene ikke truer de samiske beitenæringenes bærekraft. Tradisjonell kunnskap om beitenæringene og rovvilt må inkluderes i den nasjonale rovdyrpolitikken. Blant annet disse utfordringene vil bli vurdert i en redegjørelse om rovvilt.

Reindriften erfarer store tap til rovdyr som truer reindriftens bærekraft. Erstatningsordningene som fins tar i liten grad hensyn til tap som ikke er dokumenterte. Dette har store økonomiske konsekvenser for reindriftsnæringen. Et samarbeid med jordbruksnæringen vil være en viktig strategi for å redusere tapene i reindriften.

3.6 Globale forhold

Korona-pandemien viste at samiske områder også blir påvirket av globale forhold. Covid-19 pandemien førte til store utfordringer for næringslivet i samiske områder. Mange bedrifter har måttet enten redusere sin virksomhet, si opp ansatte eller slutte med virksomheten. Det var spesielt innen reiseliv, transport og serviceyrker at det var stor økning i ledigheten. (NORCE Nærings- og arbeidsliv i endring - første år med covid-19 pandemi i 2021). Andre bransjer kunne fortsette sin virksomhet uten at det fikk noen særlige store konsekvenser for økonomien.

Ettervirkningene av pandemien vil for enkelte kunne vare i flere år. Bransjer som måtte si opp sine ansatte vil måtte rekruttere nye til sine jobber og lære opp disse. Reiselivet og transportsektoren vil oppleve at jobbeløsheten blir mindre. Grunnen er mer bruk av digitale verktøy og av den grunn mindre behov for reising. Når det gjelder kreative næringer, og andre bransjer som ikke har hatt kunder i koronapandemien så kan konsekvensen være at de må anstrenge seg hardt for å komme seg på beina igjen. Koronapandemien ga store utfordringer for samarbeidet på tvers av landegrensene og det vil være behov for å bygge opp igjen det arbeidet.

Tidligere var det utfordrende å få tak i faglært arbeidskraft, men i dag er det mangel på ufaglærte også. Etterspørselen har økt betraktelig etter koronapandemien som følge av at de oppsagte har funnet seg andre jobber og at arbeidsinnvandringen fikk en knekk under pandemien. I tillegg hadde nasjonale myndigheter hatt en restriktiv innvandringspolitikk før pandemien. Et annet forhold er at økonomien i de landene der det kom fremmedarbeidere fra har hatt et oppsving. Dette har ført til at de ikke har behov for å reise til utlandet for å jobbe. Disse forholdene skaper i dag utfordringer både for det private næringsliv og det offentlige også i samiske områder.

Sametinget ser at den folkerettsstridige invasjonen av Ukraina i 2022 medfører mange endringer som også kommer til å påvirke det samiske samfunnet og næringsutviklingen både på kort og lang sikt. Renteøkninger, drivstoffpriser, kunstgjødselspriser,

knapphet på råvarer som brukes i produksjonen, priser på bygningsmaterialer og energipolitikk er forhold som har mange konsekvenser. Også tiltak for å bremse offentlig forbruk og for å motvirke inflasjon er en del av det overordnede bildet. Paradoxet er at en del av disse faktorene direkte bidrar til at statens inntekter øker, men kombinert med tendenser til å bremse offentlige bevilgninger vil dette medføre større endringer for de fleste virkemiddelaktørene. Felles for alle næringsaktørene er at disse faktorene er med på å utfordre lønnsomheten i ulike næringer. Dette er en hovedutfordring som vil vedvare så lenge det er sikkerhetspolitiske utfordringer i Europa, og det er en utfordring som Sametinget må møte sammen med andre virkemiddelaktører og sentrale myndigheter.

Globale klimaendringer viser tidligere og større konsekvenser i de arktiske områdene enn i verden for øvrig. De samiske områdene og naturgrunnlaget for samisk kultur- og næringsutøvelse er særlig utsatt for klimaendringer. Sametinget prioriterer arbeid med klimautfordringene og skal utarbeide en egen samisk klimarapport om klimaendringenes konsekvenser for samisk kultur, næringer og samfunn.

FNs bærekraftsmål ser miljø, økonomi og sosial utvikling i sammenheng, og skal utrydde fattigdom og sult, bekjempe ulikhet, stoppe klimaendringene og bekjempe konsekvensene av dem innen 2030. Sametinget vil i samsvar med bærekraftsmålene legge til rette for utvikling av en helhetlig klimapolitikk som fremmer et felles ansvar for å ivareta naturen til kommende generasjoner, gjennom fornuftig og bærekraftig bruk av naturen som det beste vern.

3.7 Overordnede mål og strategier

Mål

- Sametinget som premissleverandør for næringsutvikling i samiske områder

Strategier

- Prioritere samarbeid med mindre kommuner som har negativ befolkningsutvikling og lav næringsaktivitet
- Tett samarbeid med regionale, nasjonale og internasjonale myndigheter for å legge til rette for positiv næringsutvikling i samiske områder
- Samarbeid med Regjeringen om å bidra til å skape samiske lokalsamfunn som er attraktive både for bosetting og for næringsliv
- Samisk entreprenørskap som en del av næringsutviklingsarbeidet
- Sikre ressurser til klimatilpasning for samiske næringer
- Samarbeide med Sametingene i Sverige og Finland, samt nasjonale myndigheter i Norge, Sverige og Finland om opprettelse av et fond for samisk næringsutvikling med grenseoverskridende forvaltning
- Innsats for å etablere Coalition for Indigenous Peoples Food Systems som del av FN
- Arbeide for at Arctic Indigenous Food Summit finner sted i Sápmi innen fem år

- Analysere arbeidskraftbehov og kompetansetiltak for å dekke behovet i de samiske lokalsamfunnene

Foto: Sametinget

4 Innsatsområder

4.1 Sjømat

Muligheten til å høste av havet er avgjørende for overlevelsen til mange samiske samfunn, og for at tradisjonell kunnskap og kultur skal kunne videreføres til nye generasjoner. Fiskeriene i de samiske områdene kjennetegnes av mange små fartøy, hvor gode rammevilkår – som tilstrekkelige leveringsmuligheter, tilgang til infrastruktur ved landligge og kort vei til mottaksanlegg – betyr mye for både trivselen og for en sunn økonomi. Fordi det er store økonomiske interesser som ønsker tilgang til arealene og de fornybare ressursene i havet, må det jobbes kontinuerlig med å opprettholde livskraftige og produktive økosystemer, samt sikre tilgang til både fiskeplasser og -kvoter for fiskere i samiske områder.

Samenes kulturvern i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter omfatter retten til fiske. For at menneskerettighetene ikke skal krenkes, må befolkningen i samiske områder få lovfestet sin rett til å fiske med et levelig økonomisk utkomme, samt en fortrinnsrett ved begrensninger i ressurstilgangen. Det må påses at staten ivaretar sitt resultatansvar for videreføring av samisk kultur, og det er behov for en lovgivning og en forvaltning som sørger for at inngrep som kan påvirke sjøsamenes materielle kulturgrunnlag alltid blir tilstrekkelig utredet. Ofte er det utfordrende å sikre at de samiske stemmene blir hørt i saker med betydning for det materielle kulturgrunnlaget i sjøen. Derfor er det viktig å arbeide for å styrke organisasjoner som representerer sjøsamiske næringsinteresser og rettighetshavere. Dessuten må lovverket innrettes slik at samenes rett til deltakelse i bruk, styring og forvaltning av de fornybare marine ressursene ivaretas på en bedre måte enn i dag, dersom Norge faktisk skal kunne oppfylle sine internasjonale forpliktelser.

Økt interessekonflikt i kystsonen gir økt behov for å bedre kunnskapsgrunnlaget om bærekraftig sameksistens mellom ulike marine næringer. For å sikre en rettighetsbasert og bærekraftig utvikling av sjømatsektoren, må tradisjonell kunnskap inngå som en sentral del av forvaltningens beslutningsgrunnlag.

Faste installasjoner, innenfor havbruk og fornybar energiproduksjon, forsøkes etablert i mer værekssponerte områder ute til havs. Derfor er det viktig å sørge for at urfolksdimensjonen ivaretas og at det samiske perspektivet er representert i rådgivende og beslutningsdyktige organer.

Fiske- og fangst – står sentralt i mange samiske hushold – og har stor betydning for samisk kultur. Tiltak som inkluderer barn og unges deltakelse i dette vil være avgjørende for videreføringen av tradisjoner, språk, kunnskap og stedstilhørighet. Sjølaksefisket er en viktig binæring og kulturbærer i flere samiske områder, som har blitt gjenstand for svært inngripende restriksjoner over lang tid. Antallet aktive fiskere har gått dramatisk tilbake. Dersom denne formen for tradisjonelt naturbruk skal bestå, så må det iverksettes tiltak som bedrer vilkårene for utøvelse for det og som legger til rette for overføring av tradisjonell kunnskap mellom generasjonene.

For å bedre lønnsomheten på landsiden og sikre mottaksstrukturen for sjømat i de samiske områdene er en avhengig av økt automatisering, råstoffutnyttelse og produktutvikling sammen med god markedsadgang for ferdige produkter. For å sikre stabil rekruttering og rettferdig fordeling av goder, må kjønnsbalansen i sjømatsektoren bedres. Bevisstgjøring om – og anerkjennelse av – at kvinnefiendtlige holdninger henger igjen i deler av sjømatnæringen og er til skade både for enkeltmennsker og for hele det samiske samfunnet, må prioriteres. Kvote for tilskudd til kvinnelige førstegangskjøpere av båt og bruk, og stipendordning for kvinnelige fiskere kan motvirke kjønnsubalanse i fiskeflåten.

Sametingets innsats mot sjøsamiske områder må videreføres. Sametingets årlige sak om fiskeri har vært førende for denne satsningen. Det er nødvendig å ha en særskilt satsning i sjøsamiske områder og vurdere hvordan fiskerinæringen i samiske områder kan sikres for framtida.

4.1.1 Mål og strategier

Mål

- Opprettholde og øke sysselsettingen i sjøsamiske områder
- Gode rammevilkår for den minste fiskeflåten

Strategier

- En egen satsning på sjøsamiske områder der næringsutvikling sees i et større perspektiv.
- Samarbeide med, og løfte fram, organisasjoner som representerer sjøsamiske næringsinteresser og rettighetshavere.
- Opprettholde tett kontakt med sentrale beslutningstakere i forvaltningen av de villlevende marine ressursene.
- Lovfeste en rett til å fiske og sikre kvoterettigheter til fiskerne i samiske områder
- Arbeide for en lovgivning som virker slik at inngrep som vil kunne påvirke sjøsamenes materielle kulturgrunnlag alltid blir tilstrekkelig utredet.
- Sikre overføringen av tradisjonell kunnskap om det tradisjonelle fisket etter laks med faststående redskaper fra de eldre til de yngre
- Ivareta urfolksdimensjonen i utviklingen av nye næringer og ny bruk av arealer i kystsonen, samt gi tradisjonell kunnskap større plass i beslutningsgrunnlaget til forvaltningen av sjømatsektoren
- Bedre lønnsomheten, sikre mottaksstrukturen og øke foredlingen av sjømat i de samiske områdene
- Bedre kjønnsbalansen i fiskeriene i de samiske områdene

4.2 Jordbruk

Jordbruket spiller en stor rolle for sysselsetting og bosetting i samiske områder. Jordbruk er også viktig for videreføringen av samisk språk og kulturtradisjoner og har av den grunn en stor verdi for samisk kultur.

For Sametinget er det avgjørende at Regjeringen sikrer gode rammevilkår for jordbruk i samiske områder og at jordbrukspolitikken er forutsigbar. Sametinget må få en større rolle i jordbrukspolitikken for å sikre jordbruksproduksjon i samiske områder. Samiske områder har gode vilkår for grasvekst og av den grunn er det naturlig å prioritere produksjoner som er basert på grovfor. Det er fortsatt stort potensial for å øke verdiskapning og sysselsetting i jordbruket.

Utviklingen i jordbruket er preget av at antall bruk går ned og at brukene blir større. Den teknologiske utviklingen har gjort det mulig å effektivisere driften, men kostnadene har steget mer enn inntektsøkningen. Kostnadsveksten er utfordrende for en næring som er avhengig av å ha stabile økonomiske vilkår. Rammebetingelsene for å kunne drive med jordbruk må sikres gjennom de årlige jordbruksforhandlingene.

Ny teknologi som droner, digitale gjerdelsninger (Nofence), melkeroboter, sensorteknologi vil kunne effektivisere jordbruket. Det fordrer imidlertid kunnskap om de nye løsningene, at nyvinningene brukes rett og at investeringene kan forsvares økonomisk i forhold til nytten. I likhet med andre investeringer må gårdbrukeren også vurdere hvilke konsekvenser de gir for blant annet husdyr, miljø og lokalsamfunn. Innføringen av rundballepresse eksempelvis gjorde det enklere å høste jorder på kort tid.

Innen 2034 skal alle melkebruk ha lagt om til løsdrift. Dette øker investeringsbehovet i de kommende år, og av den grunn er det viktig at finansieringsordningene i innovasjon Norge forbedres. Konsekvensen for de som ikke legger om vil være at de ikke kan drive med melkeproduksjon lenger etter 2034. Alternativet med å starte med andre jordbruksproduksjoner vil innebære betydelig investeringer i nybygg og ombygginger. Innenfor hagebruk, grønnsak- og bær dyrking og korndyrking er det potensiale for produksjon av lokale matvarer, og spesielt ettersom klimaendringene har ført til varmere vær så vil det være mulig å øke produksjonen innen grøntsektoren i samiske områder. Videreforedling av lokalmat har et potensial for de gårdsbruk som har kapasitet til slike produksjoner.

Det samiske jordbruket er preget av mye leiejord. En av årsakene til den høye andelen er at ved tildeling av jord så har myndighetene i tidligere tider avsatt jord i forhold til datidens bruksstruktur og -behov. Dette forholdet gir utfordringer i dag med mange leieforhold og med det usikkert jordgrunnlag.

Rekruttering av unge er den beste garantien for å opprettholde jordbruk i samiske områder. For unge vil det være attraktivt å starte med jordbruk om bygningene er tidsmessige og lette å jobbe i. Det vil også gjøre det lettere å få tak i avlserhjelp. Rekruttering av unge er også viktig for å bevare og utvikle det samiske språket i jordbruket.

4.2.1 Mål og strategier

Mål

- Opprettholde dagens sysselsetting og bruksstruktur i jordbruket

Strategier

- Tettere kontakt med regionale og sentrale myndigheter om å utvikle jordbruket i samiske områder
- Legge til rette for økt produksjon innenfor grøntsektor
- Ta i bruk ny teknologi som gir et bærekraftig jordbruk og som ikke skader miljø
- Bidra til en rovdyrpolitikk som er bedre tilpasset de samiske beitenæringene

4.3 Reindrift

Reindrift er en viktig samisk levemåte og primærnæring, samt en av de fremste samiske kultur- og tradisjonsbærere. Det er viktig for Sametinget at reindriften kan ivareta den tradisjonelle driftsformen i samfunnsutviklingen, der tradisjonell kunnskap (árbediehttu) og familiebasert reindrift opprettholdes og styrkes. Sametinget må i større grad ivareta og støtte opp om unge utøvere og bidra til kjønnsmessig likestilling reindriften. Unge, aktive og motiverte reindriftsutøvere er nøkkelen for å videreføre en bærekraftig og lønnsom næring. Sametinget vil at reindriften opprettholdes og utvikles som en bærekraftig levemåte og næring. Begrepet bærekraft kan imidlertid ikke forstås slik at økonomisk og økologisk bærekraft prioriteres foran kulturell bærekraft. Det er en gjensidig avhengighet mellom de nevnte delmålene. Reindrift har gjennom tidende vært en levemåte som er avhengig av naturen og ivaretagelse av natur har vært, og er, en viktig del av reindriften. Derfor skal reindriftsamisk tradisjonskunnskap stå sentralt i forståelsen av bærekraftig reindrift.

Det er også viktig for Sametinget at reindriften skal kunne utvikles slik at det er muligheter for å videreutvikle gode matprodukter, være en råvareprodusent for duodji og kunne utvikle reiselivsprodukter.

Reinkjøtt har en gunstig markedssituasjon med god etterspørsel og stigende markedspriser. Dette har vedvart over flere år. Det er viktig at reindriftsutøvere har et stabilt marked for salg av reinkjøtt for å opprettholde konkurranse i kjøttmarkedet og sikre stabil vekst i kjøttprisen. Det har dessuten vært en økning av reindriftsbasert turisme i de senere år.

Reindriften største utfordring er tap av reindriftsarealer, herunder beitearealer, flyttleier, trekkeier mv. Arealinngrep slik som fritidsbebyggelse, veiutbygging, etablering eller utvidelser av samfunnsmessig infrastruktur og industrianlegg er eksempler på formål reindriften mister sine arealer til. Det er mange interessenter som konkurrerer om arealer som allerede benyttes av reindriften i ulike deler av året. Enkelte reinbeitedistrikt erfarer omfattende arealinngrep i form av større etableringer, mens andre opplever stor mengde med mindre inngrep der summen av inngrep gjør et betydelig tap av distriktets reindriftsarealer.

En annen stor utfordring som reindrifta møter er klimaendringer. Klimaendringer er en global utfordring, men siden reindrifta er avhengig av naturressurser som igjen er avhengig av en viss type klima, rammes den ekstra hardt av klimaendringene. Reindrifta merker drastiske endringer i klimaet gjennom hele året, blant annet låste beiter på grunn av hyppige temperatursvingninger der snøen tiner for så å fryse til et islag som gjør beitet under snøen utilgjengelig. Reindrifta opplever også at isforhold har blitt mye dårligere i elver og vann, noe som fører til hyppigere drukningsulykker på rein, men også utfordringer for menneskelig ferdsel. Det er forespeilet at det vil bli vanligere med mer ekstremvær i fremtiden. For å være bedre forberedt på klimakriser må kriseberedskapen styrkes og krisefondene må ha beredskapsordninger for slike forhold. I tillegg må reindrifta selv innarbeide klimakrisen og dens virkninger i sine distriktplaner for å synliggjøre hvordan bruk av arealer kan være nødvendige i kriseår. Klimaendringene fører til at viktigheten og betydningen av å verne reindriftsarealer øker ytterligere. Arealinngrep er ett av begrensningene for reindriften for å kunne tilpasse seg klimaendringene. Dersom beitene låser seg er tilgang til reservebeiter viktig for å kunne tilpasse seg klimaendringer.¹ Det er ellers også viktig at samfunnet tar hensyn til reindriften når det oppstår utfordringer som er forårsaket av klimaendringene.

Tap av rein til rovvilt er et ytterligere problem for reindrifta. Rovviltbestandene er ikke i samsvar med bestandsmålene, erstatningsutbetalingene er i misforhold med tapene i realiteten og kunnskapsgrunnlag for rovdyrforvaltningen tar lite hensyn til tradisjonell og erfaringsbasert kunnskap. Rovdyrproblematikken fører ofte til økonomisk og psykisk belastning for reindriftsutøvere.

Andre utfordringer i reindrifta er at reindriftsforvaltningen ikke fungerer som den skal. Reindriftsutøvere erfarer blant annet urimelig lang ventetid og manglende veiledning i møte med reindriftsforvaltningen. En annen utfordring er myndighetenes fragmenterte revidering av reindriftsloven og myndighetenes oppfølging av Reindriftslovutvalgets forslag til endret reindriftslov som ble ferdigstilt høsten 2022. I tillegg er reindrifta i mange sammenhenger utsatt for et negativt omdømme, som er et samfunnsproblem og ikke minst en belastning for utøvere.

4.3.1 Mål og strategier

Mål

- Sikre og styrke tradisjonell familiebasert reindrift, samt øke inntjening og senke tapstall til rovvilt.

Strategier

- Sikre reinbeitearealene
- Samarbeide med reindriftsmyndighetene, reindriftenes interesseorganisasjoner og reindrifta om å sikre familiebasert reindrift
- Følge opp reindriftslovutvalgets forslag til endret reindriftslov

- Bidra til en rovdyrpolitikk som tar hensyn til reindrifta og andre samiske beitenæringer
- Bidra til en effektiv og velfungerende reindriftsforvaltning som har legitimitet i reindrifta
- Sikre at arbeidshettu opprettholdes, fremmes, og utvikles i reindrifta, i forvaltningen av reindrifta, samt i forskning og i rovdyrforvaltningen
- Bidra til bedre kunnskap og beredskap i møte med klimaendringer
- Bidra til positivt omdømme av reindrifta i samfunnet

4.4 Duodji

Duodji er en viktig næring og kulturbærer for alle samiske områder, og viser også hvordan nedarvet tradisjonskunnskap varierer mellom de ulike områdene. Det innbefatter både variasjoner i forhold til hvilke gjenstander som blir laget og brukt, og selve utførelsen av håndverket med materialbruk, design og produksjonsmetode. Det er en viktig basisressurs og kompetanse både for neste generasjon duodjiutøvere og for utvikling av kreative næringer med utspring fra duodji. Slik vil duodji og andre kreative næringer kunne tilføre hverandre nyttige impulser. Også duodjihåndverket gjennomgår endringer, både i materialbruk, design, råvarebearbeiding og valg av håndverksteknikker. Kun-

Foto: John Osvald Grønmo, Sametinget

¹ Erik Engelién, Iulie Aslaksen, Jørn Kristian Undelstvedt, Utbygging får konsekvenser for reinbeiteområder, Statistisk sentralbyrå Analyse 2020/16 (se siste avsnitt under figur 2). <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/utbygging-far-konsekvenser-for-reinbeite-omrader> (sist lest 26.08.2022).

dene vektlegger i dag kjøp av lokale produkter og opplevelser, og det ligger et stort potensial i å utvikle en merkevare bygget på samisk kunst og kultur.

Næringen preges i dag av små og svake produksjonsmiljøer, og det er liten beskyttelse av duodji. Det skjer en betydelig duodji-produksjon til eget hushold, både til hverdagsbruk og til festlige anledninger. En del av denne verdiskapningen som skjer blant duodjiutøvere blir svært lite synlig i offentlige statistikker. Ofte er det arbeid som utføres av kvinner.

De senere år har det blitt større fokus på behovet for merkevarebygging i nye og større markeder og dermed øke lønnsomheten i næringen. Det er spesielt interessant å se nærmere på merkevarebygging som kan dekke hele Sápmi.

Det er få utøvere som har duodji som eneyrke. Disse er i første rekke duojárat spesialisert seg på duodji som klær, brukskunst og kunsthåndverk, med grensesnitt både til bildekunst og smykkedesign og -produksjon. Duodji har potensial for å nå ut til et større marked nasjonalt og internasjonalt. En voksende internasjonal turistnæring i Norge bl.a. utgjør en viktig målgruppe.

Ved siden av å være en samisk næring er duodji viktig for å bevare og utvikle duodji til fortsatt å være en viktig bærer av samisk kultur og kulturtradisjoner. Samisk kultur er viktig for all duodji som produseres. Uten denne tilknytningen til samisk kultur vil mye av det særegne ved duodji kunne forsvinne. Duodji er også en viktig identitetsskaper og symbol for samisk kultur både for de som produserer den og de som bruker produktene.

Innad i næringen er det flere organisasjoner, kompetanse- og ressursmiljøer som ivaretar viktige oppgaver for å opprettholde og styrke duodji som samisk næring og kulturbærer. Sametinget har inngått en hovedavtale med to duodjiorganisasjoner. Næringsavtalen er viktig verktøy for både duodjiorganisasjonen og Sametinget til å sette i verk tiltak innen duodjinæringen. Opplæringskontoret har en viktig rolle i å rekruttere unge til å starte med duodjivirksomheter.

I duodjinæringen skjer det endringer i produksjonen, nye teknikker tas i bruk og nye utøvere kommer til. Vi registrerer også at duodjiprodukter kopieres og selges som duodji. Duodjeinstituttet har en viktig rolle i å legge til rette for at duojárat skal kunne utvikle sin duodji og at det skjer på en måte som er innenfor de normer og regler som gjelder for duodjinæringen.

Det er viktig at samarbeidet mellom aktørene i duodji blir styrket og mer målrettet. Det må også til en mer hensiktsmessig organisering som er tilpasset behovene i næringen.

4.4.1 Mål og strategier

Mål

- Økt inntjening og lønnsomhet for de som driver med duodji som næring

Strategier

- Bidra til merkevarebygging innen duodji

- Økt inntjening og lønnsomhet i duodjinæringen
- Rekruttering av duodjiutøvere
- Tettere samarbeid med duodjimiljøene om kompetanse, kulturutvikling og næringsutvikling
- Overføring av tradisjonell kunnskap

4.5 Samisk reiseliv, kreative næringer og lokalmat

Både samisk reiseliv og samisk kreative næringer kjennetegnes med at de har en sterk samisk profil og innehar kulturelementer som utgjør en sentral del av virksomheten.

Samisk reiseliv spiller ofte en nøkkelrolle i vekst og verdiskaping i samiske områder og det viser frem og lærer bort samisk tradisjon og kultur til resten av Norge og verden. Sametinget ønsker å legge til rette for en sterk samisk reiselivsnæring, som styrker samisk språk, kultur og levestett. Et reiseliv hvor varierte samiske kulturer og merkevarer synliggjøres på en etisk forsvar-

Foto: John Osvald Grønmo, Sametinget

lig måte, og hvor flere aktører blir store nok til at man kan leve av reiseliv.

Kreative næringer i samiske områder omfatter et bredt spekter av virksomheter. Kreative næringer har nær forbindelse til duodji innenfor formgivning og design, men mottar også viktige impulser fra andre deler av samisk kultur, som joik, folketru, fortellertradisjoner, levesett og matkultur. Sametinget ønsker å legge til rette for varierte kreative næringer som styrker samisk språk, kultur og levesett, der flere aktører blir store nok til at man kan leve av næringen.

Samiske kunstnere har fått innpass på større internasjonale arenaer som Venezia biennalen og Arctic Arts Summit. Samisk kultur vil også ha en synlig plass under Bodø 2024 – Europeisk kulturhovedstad. Det at samisk kunst får dette fokuset internasjonalt bidrar til å løfte samisk kunst og kultur. Det vil styrke samisk kunst som en sysselsetter og verdiskaper.

Uheldige stereotype oppfatninger og kopiering i samisk reiseliv bidrar til å hemme formidlingen av våre fortellinger i samisk reiseliv. Denne utfordringen i samisk reiseliv har gjerne sammenheng med en historie knyttet til fornorskning. Dette er ikke bare et hinder for reiselivet, men også et hinder for våre lokalsamfunn og for å kunne løfte varierte og stolte samiske lokalsamfunn. Oppnår vi en trygg og stolt identitet og kultur er det lettere å formidle og oppnå kontakt med de besøkende som etterspør autentiske opplevelser med lokalbefolkningen. Det ligger et marked i å skille seg ut, å være unik i våre produkter og tjenester. Dette er et marked som en kan anse å være nokså lite utnyttet i samisk reiseliv per i dag. Sametinget mener at arbei-

det bør starte hos aktørene og lokalsamfunn, og basere seg på kunnskap.

Gjennom å koble kreativ næring og reiseliv, så vil en kunne utnytte kraften fra kreativ næring til reiselivet. Nasjonal reiselivstrategi frem til 2030 sier at; «*Samisk reiseliv har et betydelig potensial, men må få utvikle seg i riktig takt og ikke minst på egne premisser. Det er naturlig at man i en samisk reiselivsstrategi også vurderer muligheter og potensialer for tettere koblinger til kreativ næring.*» Sametinget ser det som nødvendig at iverksetting av reiselivsstrategien skjer i samarbeid nasjonale og regionale myndigheter.

I et slik arbeid er det behov for å utarbeide kunnskapsbaserte modeller der forskningen er med og at det skjer i samarbeid med næringsaktører fra ulike steder og miljø innen kreativ næring og reiseliv. Vi ønsker å tilrettelegge for prosesser som kan styrke eksisterende eller nye innovasjonsmiljø og føre til flere levedyktige bedrifter. Formålet er at en skal unngå et omfang av stereotype oppfatninger og heller søke mot trygge og varierte samiske identiteter eller kulturer for å synliggjøre mangfoldet i Sápmi.

Sametinget vil fortsette å arbeide for at det ligger etiske retningslinjer som næringsaktørene har eierskap til, for å formidle samisk kultur som sikrer autenticitet og fremtid for fortsatt varierte kulturer i Sápmi.

Bedriftene, særlig knyttet til kreativ næring, er ofte små og et fåtall har dette som heltidsjobb. De har gjerne liten kapitaltilgang og mange av utøverne har behov for mer kompetanse innenfor forretningsdrift. Det har vokst fram markeder som også befinner seg langt unna de samiske områdene. Det krever

Foto: Sametinget

økt profesjonalisering for å kunne konkurrere på disse arenaene. Sametinget vil arbeide for å gi støtte til at mindre og sårbare bedrifter skal få tilgang til Innovasjonsmiljø der de har mulighet for samarbeid mellom aktører, som at næringshager eller andre kompetansemiljøer kan tilby kurs og jevnlig oppfølging for forretningsdrift. Sametinget mener at kraftsentre og organisasjoner, som kunstnerkollektivet Dáiddádallu, som har nettverk og egne intensjoner om å gi kreativ næring løft i lokalsamfunn og Sápmi, er viktig for å styrke samiske kreative næringer sin fremtid.

Videreforedling av samisk mat og opplevelser knyttet til reiseliv og samisk kultur, er et viktig framtidig utviklingsområde. Reiselivet etterspør i større og større grad etter lokalprodusert mat. Samiske områder er rike på råvarer fra primærnæringene. Mye av disse råvarene blir sendt ut av samiske områder. Disse utgjør store verdier som har et potensiale til å bli bedre utnyttet ved økt videreforedling. Det gjelder videreforedling både av reinkjøtt, biprodukter av rein, lammekjøtt, utmarksprodukter, fisk, tang og tare og andre marine arter. Høsting av utmarksprodukter krever imidlertid mye manuelt arbeid, og ressursene ligger ofte i områder uten veiforbindelse. Det er mulig å utvikle Sápmi til en attraktiv matdestinasjon, og koble samisk reiseliv, kreative næringer og mat tettere sammen. En måte å lykkes på er at produsentene danner nettverk og samarbeid seg imellom eller benytter eksisterende nettverk, hvor aktuelle myndigheter og aktører gir støtte til aktørene slik at de kan bli mer synlige på markedet.

4.5.1 Mål og strategier

Mål

- Eksisterende og nye aktører innenfor kreative næringer og samisk reiseliv skaper robuste og lønnsomme bedrifter med basis i samisk kulturuttrykk som gjenspeiler Sápmi sitt mangfold.

Strategier

- Styrke samarbeidet mellom samisk reiseliv og kreative næringer
- Koble næringsutvikling og FoU-kompetanse for å utvikle profesjonelle aktører
- Legge til rette for samarbeid mellom aktører for å profesjonalisere sin virksomhet
- Etske retningslinjer for hvordan presentere samisk kultur ved kommersialisering av næringen
- Samisk kunst og kultur som grunnlag for næringsutvikling i samiske områder
- Tettere kontakt med regionale og sentrale myndigheter for å utvikle kreative næringer og reiseliv
- Koble samisk matproduksjon med reiseliv og kulturutvikling
- Styrke rammebetingelser som stimulerer matprodusenter til å videreforedle lokalmat

4.6 Variert næringsliv

Målet med å opprettholde et variert næringsliv er å skape attraktive og levedyktige lokalsamfunn gjennom et robust lokalt næringsliv. Begrepet variert næringsliv er næringer som ikke kommer inn under de øvrige næringene som er nevnt ovenfor. Det kan dreie seg om småindustri, bygg/anlegg, servicenæringer, tjenesteytende næringer, nye næringer, digital teknologi, IT etc.

For Sametinget er det en viktig å sikre levedyktige lokalsamfunn der samisk språk, kultur og næringer gis vekstmuligheter, og der målet er å snu dagens trend der flere samiske områder opplever fraflytting spesielt blant ungdom og kvinner. Dette kan oppnås med å videreføre tilskuddsordning for variert næringsliv, hvor man spesielt vektlegger strategier som styrker områdets attraktivitet som bo- og arbeidsområde, der ungdom og kvinner er en spesielt viktig målgruppe.

Næringslivet trenger også flere profesjonelle aktører og økt kompetanse innen ledelse og utvikling av nye teknikker og produkter.

Kompetanse, utdanning og forskning er viktig for å utvikle næringslivet. Innovasjoner og entreprenørskap er avgjørende for å kunne konkurrere på et stadig større og krevende marked. Det er velkjent at en næringsaktør alene ikke har kunnskapen som kan gi suksess, men sammen med myndigheter, andre bedrifter, forsknings- og utdanningsmiljøer, klynger, investorer m.fl. kan en komme fram til nye muligheter og utnytte mulighetene. Høyere utdanning innen entreprenørskap og innovasjoner i samiske områder vil kunne gi positive effekter for samiske bedrifter og samisk næringsliv. Nyskaping er viktig for fornyelse og utvikling i det samiske samfunn.

Få av aktørene evner å løfte sine produkter og tjenester i markedet alene, eller serve en stor kundegruppe, samtidig som de i varetar kvalitet og merkevare. Næringene vil ha innbyrdes stort utbytte av økt samarbeid, både med tanke på kompetanseoverføring og nytenking. Sametinget vil styrke innsatsen på næringsrettet arbeid i nettverk mellom bedrifter og andre ressursmiljøer. Dette anses også som avgjørende for å få til et mer aktivt innovasjonsmiljø innenfor bredere grupper i de samiske områdene. Utfordringen for det samiske næringslivet er at samiske områder har lange avstander og bedriftene er små noe som kan virke hemmende for et varig samarbeid. Dette bør møtes med digitale og innovative løsninger som er tilpasset brukernes behov.

Rekruttering og entreprenørskap er avgjørende for at næringslivet skal utvikle seg og det er viktig at det legges til rette for dette, for unge, i både skole og arbeidsliv. Trainee-programmer der bedrifter tar inn ansatte med høyere utdanning for ett år har vist seg å være en god måte å rekruttere arbeidskraft på. Trainee Arena Nord-Troms har i 2022 gjort avtaler med 8 bedrifter om å ta inn en trainee hver.

Samiske områder har noen gode kompetansemiljøer for næringslivet, herunder Sápmi Næringshage og rådgivningsselskap. Den kompetansen næringshagene har er viktig for å skape gode miljøer for innovasjonsutvikling. Næringshagene har også muligheter til å gå inn med risikokapital til bedrifter og midler blant annet til bedriftsutvikling og innovasjoner. For Sametinget

er det viktig at disse miljøene kan videreutvikles og styrkes, og at relevante aktører støtter opp om de miljøene.

I det samiske samfunnet har utmarksnæring viktig posisjon som samisk næring og kulturbærer, derfor vil Sametinget bevare og utvikle utmarksnæringen slik at det har rammebetingelser for å drive på en bærekraftig måte. Tradisjonelt har høsting av utmarksressurser vært og er fortsatt utbredt i samiske områder. Denne kulturelt betingte høstingen av utmarka er det viktig å videreføre. Samisk utmarksbruk – *meahcásteapmi* - må bli anerkjent som en naturlig del av samisk næringsutøvelse og samisk kultur.

Sápmi er grenseoverskridende, og det samiske samfunnet har lange tradisjoner for samarbeid på tvers av landegrensene. Samarbeid over landegrensene kan for enkelte bedrifter og næringer være løsningen for å utvikle seg og øke sin omsetning. Mange av utfordringene samisk næringsliv møter er felles for hele Sápmi og utfordringene lar seg derfor best løse ved grenseoverskridende samarbeid. Interreg-programmene kan legge til rette for slikt samarbeid og åpne for nye markeder for produkter som kan ha interesse utover landegrensene. Utfordringen er å få flere næringsprosjekter som legger til rette for næringsutvikling og som kommer flere i de ulike bransjene til gode.

4.6.1 Mål og strategier

Mål

- Vekst i antall lønnsomme foretak
- Økt verdiskaping av samisk mat

Strategier

- Legge til rette for nyskaping og bedriftsutvikling
- Kompetanse og nettverksdannelse for å skape potensiale for vekst
- Tettere samarbeid med næringshagene i samiske områder
- Lettere tilgang til risikokapital for bedrifter som vil utvikle sin virksomhet
- Legge til rette for utvikling av utmarksnæring som materielt grunnlag for samisk kultur

5 Økonomiske og administrative konsekvenser

Oppfølging av meldingen vil skje gjennom de årlige budsjettene der det utarbeides delmål og tiltak for de respektive områder. Meldingen har et langsiktig perspektiv, og det vil være naturlig å ha en gjennomgang av meldingen etter tre-fire år for å vurdere om Sametinget har oppnådd de målene som er definert.

Meldingen legger opp til et mer aktivt og utadrettet samarbeid med ulike samarbeidspartnere så som kommunene, virkemiddelaktørene og forskningsmiljøene. Den utadrettede virksomheten vil kreve mer administrative ressurser.

Totalt sett vil endringene beskrevet i næringsmeldingen i liten grad medføre økonomiske eller administrative konsekvenser i forhold til dagens nivå på næringsutviklingsarbeidet.

- Sametingsrådet fastsetter egen handlingsplan for oppfølging
- Oppfølging gjennom Sametingets årlige budsjett

